

6. NASTAVNA CJELINA DRŽAVA I POLITIKA Srednja škola

Model političkog ciklusa Kako demokratska zajednica rješava svoje probleme?

- 6.1. Naš najurgentniji problem je ...” Rasprava o političkom programu**
- 6.2. Politika – kako demokratska zajednica rješava svoje probleme**

Model političkog ciklusa

- 6.3. Primjena modela političkog ciklusa**

Istraživački zadatak

- 6.4. Kako možemo sudjelovati? Politički ciklus kao alat za političko sudjelovanje**
- 6.5. Vrijeme za povratne informacije (neobvezno)**

6.Nastavna cjelina

Vlast i politika

Model političkog ciklusa

Uvod za nastavnike

Dvije dimenzije politike

Politika, prema klasičnoj definiciji Maxa Webera, ima dvije dimenzije: ona je, s jedne strane, težnja i borba za moć, a s druge, snažno i polagano, „bušenje tvrdih dasaka sa strašću i mjerom istovremeno.”¹⁴ Ova usporedba simbolizira rješavanje političkih problema. Te probleme treba rješavati zbog toga što su hitni i imaju posljedice za društvo u cjelini te su stoga složeni i teški.

U ovoj jedinici naglasak je na načinu „bušenja tvrdih dasaka“ i kako građani koji žele sudjelovati u demokraciji mogu sudjelovati u donošenju odluka o tome koji problemi zaslužuju prvenstvo i koji su najbolji načini njihova rješavanja.

Model političkog ciklusa

Učenici uče kako upotrijebiti alat kojim se opisuju i najlakše razumiju procesi donošenja političkih odluka – model političkog ciklusa (vidi Radni materijal za učenike 6.1). Politika je proces definiranja problema te potom raspravljanja o njima i odabira i provedbe najboljih rješenja. Javno mnijenje i reakcije osoba i grupa čiji su interesi u pitanju pokazuju hoće li izabrana rješenja najbolje riješiti njihove probleme i biti prihvaćena. Ako je pokušaj rješavanja problema uspio, završen je politički ciklus (konac konkretnog političkog postupanja); ako je propao, ciklus počinje iznova. U nekim slučajevima, rješavanje jednog problema stvara nove probleme koje je sada potrebno rješavati u novom političkom ciklusu.

Model političkog ciklusa naglašava važne vidove političkog odlučivanja u demokratskim sustavima:

- heuristički (konstruktivistički) koncept političkih problema i zajedničko dobro;
- kompetitivno okruženje; u pluralističkim društvima, politički argumenti su često povezani s interesima;
- političko odlučivanje kao proces kolektivnog učenja; nepostojanje sveznajućih igrača (kao što su vođe ili stranke s ideologijom spasa);
- snažan utjecaj javnog mnijenja i medijskog izvješćivanja; mogućnost da građani i interesne skupine interveniraju i sudjeluju.

Kako model funkcionira – što prikazuje, a što propušta

Politički ciklus je model – nacrt koji funkcionira kao zemljopisna karta. Mnogo toga prikazuje i omogućava logiku razumijevanja. Zbog toga se modeli često koriste u obrazovanju i znanosti jer bez njih bismo jako malo toga u ovom složenom svijetu mogli razumjeti.

¹⁴ Max Weber, „Politika kao poziv“ (*Politik als Beruf*), Reclam: Stuttgart, 1997, str. 82. (prijevod na engleski, Peter Krapf)

Priručnik za učenike sadrži materijale koji su organizirani kao modeli:

Radni materijali za učenike:

1.2 Tri opcije koje oblikuju našu budućnost;

3.4 Kako se demokratski politički sustav odnosi prema različitosti i pluralizmu?

3.5 Pojam zajedničkog dobra;

3.6 Karta društvenih podjela i političkih stranaka;

Karta nikada nije u potpunosti odraz krajobrazza koji odražava – karta mnogo toga pokazuje, ali samo zbog toga što mnogo toga i ispušta. Kartu koja bi sve prikazivala ne bi nitko razumio jer bi bila prekomplikirana. Isto vrijedi i za modele kao što je politički ciklus. Takav model se također ne bi smio brkati sa stvarnošću. Njegov naglasak je na procesu političkog odlučivanja – „polaganom bušenju tvrdih dasaka“ – a manje pažnje posvećuje drugoj dimenziji politike, težnji i borbi za ostvarivanje moći i utjecaja.¹⁵

U demokratskim sustavima, dvije dimenzije politike su povezane: donositelji političkih odluka se hvataju u koštac s teškim problemima, ali i međusobno, kao politički suparnici. U modelu političkog ciklusa, faza utvrđivanja programa pokazuje kako obje ove dimenzije idu zajedno. Mogućnost razumijevanja političkog problema koji postoji je pitanje moći i utjecaja.

Evo primjera. Jedna skupina ljudi tvrdi, „porezi su previsoki, ono odvrća ulagače“, dok druga tvrdi, „porezi su preniski budući da su obrazovanje i socijalna zaštita nedovoljno financirani.“ Iza svake definicije problema oporezivanja stoje interesi i osnovna politička stajališta, a rješenja podrazumijevaju suprotne stavove: smanjite poreze za one s većim prihodima – ili ih povećajte. Prva definicija je neoliberalna, a druga socijaldemokratska (vidi Radni materijal za učenike 3.6).

Građani trebaju biti svjesni obje definicije. Model političkog ciklusa je alat koji građanima pomaže da prepoznaju i ocjenjuju napore donositelja političkih odluka da riješe društvene probleme.

Mogućnost učenja u svrhu savladavanja modela političkih ciklusa

Mogućnosti ove jedinice u smislu razvijanja kompetencije uključuju sljedeće:

Kompetencija analize i prosudbe:

- Učenike se uči kako mogu postati aktivni korisnici medijskih informacija.
- Razvijaju kritičnost pri raspravljanju o problemima koji su na dnevnom redu, ili su u raznim fazama političkog odlučivanja.
- Učenici cijene važnost postizanja kompromisa oko različitih interesa (heuristički koncepti političkih problema i zajedničkog dobra).

Kompetencija političkog sudjelovanja:

Učenici su u stanju prepoznati faze procesa političkog odlučivanja u kojima mogu intervenirati i vršiti utjecaj (faze prije i poslije odluke).

Didaktički okvir jedinice

Učenici se upoznaju s modelom političkog ciklusa kao alatom i primjenjuju ga u projektnom istraživačkom zadatku. U zadnjoj lekciji učenici razmjenjuju i osvrću se na svoje konstatacije i rad u projektu. Prva lekcija nudi naprednu organizaciju koja osvjetljava ključni element političkog ciklusa – pitanje utvrđivanja političkog programa. Učenici će bolje razumjeti model nakon što su prošli kroz simulaciju rasprave o sastavljanju programa u učionici. Nastavna cjelina omogućuje veliki stupanj učeničkih aktivnosti.

¹⁵ Usporedi Nastavni materijal 6.2.

Nastavna cjelina nudi alat za analizu procesa političkog odlučivanja, ali ne sadrži konkretan slučaj za analizu. To omogućuje, ali i nalaže nastavniku i/ili učenicima da izaberu odgovarajuću temu. Kriteriji za odabir teme uključuju: relevantnost, sveobuhvatnost, dostupnost medijskog izvješćivanja. Konkretni slučaj se obrađuje kroz početne faze modela političkog ciklusa, no medijsko izvješćivanje je mnogo dostupnije. S druge strane, slučaj iz prošlosti također daje uvid u povijest provedbe i ocjenu rješenja nekog problema. Ustavni, zakonski i institucionalni okvir se također trebaju uzeti u obzir.

Preporuča se neobvezni dio sata namijenjen povratnim informacijama radi ocjenjivanja rezultata učenja i iskorištavanja mogućnosti učenja koje nude povratne informacije učenika – za učenike i nastavnike. Međutim, petu lekciju treba u tu svrhu izdvojiti.

Razvijanje kompetencije: povezanost s ostalim nastavnim cjelinama iz ovog priručnika

Što pokazuje ova tablica?

Naslov priručnika, „Sudjelovanje u demokraciji“ stavlja naglasak na kompetencije aktivnog građanina u demokraciji. Donja tablica pokazuje mogućnost sinergijskih učinaka nastavnih cjelina u ovom priručniku. Tablica također prikazuje koje kompetencije se razvijaju u 6. jedinici (označeni redak u tablici). Masno uokvireni stupac pokazuje kompetencije političkog odlučivanja i djelovanja – masno je uokviren zbog njihove tijesne povezanosti sa sudjelovanjem u demokraciji. Retci u nastavku pokazuju povezanost s ostalim nastavnim cjelinama ovog priručnika: koje kompetencije se razvijaju u tim nastavnim cjelinama, a potpora su učenicima u radu u sklopu 6. jedinice?

Kako možemo upotrijebiti ovu tablicu

Nastavnici mogu upotrijebiti ovu tablicu kao alat za planiranje ODGLJP nastave na različite načine.

- Tablica pomaže nastavnicima koji samo nekoliko lekcija posvećuju ODGLJP-u: nastavnik može izabrati samo ovu jedinicu i preskočiti ostale, budući da zna da se u ovoj jedinici, u izvjesnom smislu, razvijaju i neke ključne kompetencije – na primjer, analiza problema, ocjenjivanje učinaka utvrđenih pravila, istraživanje važnosti osobne odgovornosti.
- Tablica pomaže nastavnicima da iskoriste sinergijske učinke koji učenicima nude trajnu obuku u cilju razvijanja važnih kompetencija, u različitim kontekstima koji su višestruko povezani. U tom slučaju nastavnik odabire i kombinira nekoliko nastavnih cjelina.

Jedinice	Dimenzije razvijanja kompetencije			Stavovi i vrijednosti
	Politička analiza i prosudba	Metode i vještine	Političko odlučivanje i djelovanje	
6 Vlast i politika	Javna rasprava i pregovaranje: ostvarivanje ljudskih prava, suština demokratskog odlučivanja.	Kriteriji za odabir informacija.	Strateški pristup interveniranju u procese odlučivanja.	Uvažavanje pregovaranja i nadmetanja različitih interesa.
3 Različitost i pluralizam	Pluralizam. Nadmetanje različitih interesa. Pregovaranje o zajedničkom dobru. Dvije dimenzije politike.	Davanje kratkih izjava/stavova	Pronalaženje kompromisa i dogovor oko privremenog pojma zajedničkog dobra.	Međusobno uvažavanje.
4 Sukob	Pojam političkog problema.		Prepoznavanje problema, pokušaj pronalaženja rješenja.	
5 Pravila i zakon	Važnost zajedničkog prihvaćanja institucionalnog okvira, uključujući političku kulturu u demokratskim sustavima		Stvaranje institucionalnog okvira za mirne procese.	Uvažavanje pravednog pronalaženja kompromisa.

8 Sloboda	Raspravljanje	Javni govor	Promicanje ideja i interesa u javnosti	Uvažavanje nenasilnog načina rješavanja sukoba
9 Mediji	Selekcija programa i uloga „vratar“ kroz medije i korisnike medija	Dekonstrukcija informacija transformiranih u Medijima. Kriteriji za odabir Informacija.	Prihvatanje <i>gatekeeping</i> perspektive medija: definiranje političkih problema	

6 NASTAVNA CJELINA: Vlast i politika – Model političkog ciklusa

Kako demokratska zajednica rješava svoje probleme?

Tema lekcije	Razvijanje kompetencija/ ciljevi učenja	Zadaci za učenike	Materijali i resursi	Metoda
1. lekcija “Naš najhitniji problem je ...”	Prosudba: odabir, objašnjavanje razloga. Sudjelovanje: Međusobno uvažavanje osobnog iskustva, interesi i vrijednosti. Politički problem je prijepor, a ne činjenica.	Učenici vode raspravu o utvrđivanju političkog programa.	<i>Flipchart</i> i flomasteri različitih boja, ljepljiva traka.	“Zid tišine” – grupni rad. Izlaganja i rasprava.
2. lekcija Politika – kako demokratska zajednica rješava probleme.	Raditi uz pomoć modela. Politika služi za rješavanje problema koji pogađaju zajednicu.	Učenici primjenjuju model političkog ciklusa na konkretne primjere koje su izabrali (istraživački zadatak).	Nastavni materijali 6.1 i 6.2. <i>Flipchart</i> i flomasteri. Novine.	Predavanje. Grupni rad.
3. lekcija Primjena modela političkog ciklusa (istraživački zadatak)	Analiza i prosudba: Opisivanje i prosuđivanje procesa političkog odlučivanja. Razumijevanje modela političkog ciklusa.	Učenici primjenjuju model političkog ciklusa na konkretan problem.	Radni materijali za učenike 6.1 i 6.2. Novine.	Rad na projektu.
4. lekcija Kako možemo sudjelovati?	Metode: održati, slušati izlaganja. Sudjelovanje: prepoznavanje mogućnosti političkog sudjelovanja. Model služi kao alat za analiziranje složene cjeline.	Učenici se međusobno informiraju o svojim rezultatima. Osvrću se na proces i ishod svoga rada.	Radni materijal 6.2, s učeničkim bilješkama.	Izlaganja na otvorenom prostoru. Plenarna rasprava.

5. lekcija Vrijeme za povratne informacije (neobvezno)	Osvrt na proces osobnog učenja i razvijanje kompetencija. Davanje konstruktivnih povratnih informacija. Osvrt na zajedničku odgovornost razreda i nastavnika za uspjeh ODGLJP nastave.	Učenici se osvrću na svoj rad (proces i ishod učenja).	Radni materijal za učenike 6.3 (povratne informacije učenika). Preklopnik (<i>flipchart</i>) i flomasteri različitih boja. Jedan papir s preklopnika s uvećanim Radnim materijalom 6.3.	Individualni rad, plenarno izlaganje i rasprava.
---	---	--	--	--

1. lekcija

“Naš najhitniji problem je ...”

Rasprava o utvrđivanju političkog programa

Ova tablica sažima informacije koje su nastavniku potrebne za planiranje i izvođenje lekcije. Razvijanje kompetencije izravno upućuje na ODGLJP. Cilj učenja pokazuje što učenici znaju i razumiju. Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metodu, bitni su sastavni dijelovi procesa učenja. Kontrolni popis materijala je pomoć u pripremi nastavnog sata. Raspored nastavniku omogućuje okvirno planiranje vremena.	
Razvijanje kompetencije	Prosudba: odabir, objašnjavanje razloga. Sudjelovanje: međusobno uvažavanje osobnog iskustva, interesa i vrijednosti.
Cilj učenja	Politički problem je prijedor, a ne činjenica. Hitan je i zahtijeva djelovanje. Pogađa zajednicu. Budući da se radi o različitim interesima, ideologijama i vrijednostima, pitanje je da li problem treba uključiti u politički program. U demokraciji, građani koji sudjeluju u takvim raspravama ostvaruju slobodu mišljenja i izražavanja. Mediji također snažno utječu na utvrđivanje programa (sloboda tiska).
Zadaci za učenike	Učenici održavaju raspravu o utvrđivanju političkog programa.
Materijali i sredstva	Preklopnik (<i>flipchart</i>) i flomasteri različitih boja, ljepljiva traka.
Metoda	„Zid tišine“ – grupni rad. Izlaganja i rasprava.
Raspored	1. Zid tišine. 15 min.
	2. Izlaganja. 10 min.
	3. Osvrt; uvod u istraživački zadatak. 15 min.

Informacije

„Zid tišine” je *brainstorming* metoda kao potpora učenicima koji su zatvoreniji, ili im je potrebno malo više vremena za razmišljanje prije no što odluče nešto reći. Rad u tišini pomaže koncentraciji učenika pa su njihove konstatacije zanimljivije i smislenije. „Zid tišine” je primjer koji paradoksalno pokazuje da strogi sustav pravila potiče slobodu te da nije ograničavajući čimbenik. Učenici djeluju u ulozi stručnjaka; ne mogu dati “netočan” odgovor na ključno pitanje.

Učenici u učionici simuliraju javnu raspravu o utvrđivanju političkog programa. Njihovo im iskustvo pomaže da bolje razumiju model političkog ciklusa, budući da je rasprava o utvrđivanju programa prva faza modela političkog ciklusa.

Tako stvaraju materijal koji mogu opširnije obrađivati u sklopu istraživačkog zadatka (lekcije 2. i 3.). Konstruktivistički pristup odgovara konstruktivističkoj metodi definiranja i rješavanja političkih problema u demokracijama jer je nastao po uzoru na politički ciklus.

Opis lekcije

1. „Zid tišine”¹⁶

Učenici su u grupama od po pet učenika. Svaka grupa sjedi u polukrugu, okrenuta prema preklopniku (*flipchartu*) koji se nalazi na zidu i ima dva ili tri flomastera različitih boja. Rade u tišini. U vremenu od 10 minuta, svaki učenik daje svoj minimalni doprinos jednom konstatacijom. Treba dovršiti sljedeću rečenicu:

“Po mom mišljenju, naš najhitniji problem je”

Učenici reagiraju na rečenice ili riječi koje su već napisane i mogu pisati koliko žele i kad god žele. Ako je potrebno, grupi se može dati još jedan list papira s preklopnika (*flipcharta*). Učenici mogu također povezivati izjave koristeći strelice, crte i simbole kao što su upitnici i uskličnici. Njihov poster će poslužiti kao zapisnik rasprave koju su vodili.

Nastavnik s određene udaljenosti prati raspravu. Ne intervenira i ne sudjeluje u tihoj raspravi, no nadzire da li učenici poštuju pravila – posebice pravilo o radu u tišini.

2. Izlaganje

Nakon što je isteklo vrijeme predviđeno za pisanje, posteri trebaju biti izloženi kako bi ih svi učenici mogli vidjeti. Učenici se okupljaju oko postera u dva velika polukruga. Grupe naizmjenično obrazlažu svoje postere ostalim učenicima. Svaki učenik izabire rečenicu koja nije njegova/njezina i pročita je razredu, ukratko obrazlažući razloge svog odabira. Često učenici stavljaju naglasak na jednu ili dvije izjave. Rasprava ne započinje prije nego što svi učenici, iz svih grupa, ne kažu što žele.

Nastavnik zapisuje izjave učenika u rubriku pod zajedničkim naslovom (ovisno o onom što učenici kažu) koja je dio tablice koja se nalazi na ploči ili preklopniku (*flipchartu*). Evo primjera:

Naš			najhitniji problem je.....	
Gospodarstvo	Sigurnost	Okoliš	Društvo	...
Suzbijanje nezaposlenosti	Automobilske nesreće	Smanjivanje CO ₂ emisija	Unapređenje škola	...
Više radnih mjesta za mlade		...	Potpura mladim ženama	
...			...	

Nastavnik može zadatak upisivanja prepustiti učenicima. Učenici koji iznose svoja mišljenja, i ostatak razreda, sudjeluju u odabiru novih kategorija i odlučuju u koju će rubriku unijeti svaku pojedinu konstataciju.

3. Osvrt

„Zid tišine“ simulira utvrđivanje političkog programa. Dakle, čemu po mišljenju učenika treba dati prednost? Slaže li se razred s problemom koji zaslužuje prvenstvo? Tablica pomaže učenicima odgovoriti na to pitanje. Ona pokazuje da li učenici naglašavaju probleme koji se nalaze u određenoj kategoriji i mogu li se unosi povezati (vidi gornji stupac koji se odnosi na gospodarstvo).

Učenici možda neće biti spremni složiti se oko nekog problema. Trebaju li? To je pitanje koje zaslužuje da se o njemu razmisli.

¹⁷ Izvor: „Poučavanje demokracije“ (*Teaching Democracy*), ODGLJP, Svezak VI, Izdavaštvo Vijeća Europe, Strasbourg 2008, Zadatak 7.1, str. 62.

Kao prvo, učenici žive u slobodnoj zemlji. Mogu izabrati koji god problem smatraju važnim i promicati ga u javnosti. Kao drugo, resursi su malobrojni – to nije samo pitanje novca i sredstava poreznih obveznika, već i vremena i energije te na koncu, premda ne i manje važno, pažnje javnosti. Mnogi ljudi se mogu istovremeno nositi samo s ograničenim brojem problema i brzo gube interes; neki mediji služe i povećavaju tendenciju prema „programu sa samo jednim problemom“.

Učenici mogu smatrati i da je ovaj proces utvrđivanja programa nepravedan pa možda čak i „glup“ jer problemi koje smatraju važnima nisu uspjeli privući pažnju javnosti koju zaslužuju. Tko će ispravljati te „pogrešne“ odluke?

Odgovor je – sami učenici, ako smatraju da se nešto mora učiniti. U stvari, oni organiziraju stranke s različitim ciljevima i vrijednošću (“ideologija”) koje su trajni protagonisti u raspravama o utvrđivanju programa (npr. radnici, stručnjaci za zaštitu okoliša, aktivisti za zaštitu prava manjina).

Ova rasprava otvara zanimljiv put ka razumijevanju svrhe koju stranke ispunjavaju. Vidi prijedlog dodatnog istraživačkog zadatka na kraju ovog poglavlja.

4. Istraživački zadatak

Nakon što je to priopćeno, učenici mogu slijediti svoj vlastiti put interesa. Nastavnik obavještava učenike da imaju mogućnost iscrpnog proučavanja problema prema vlastitom izboru. Da bi pripremili istraživački zadatak, učenici trebaju prikupiti materijale iz tiskanih ili elektronskih medija o problemu koji su odabrali. Trebaju tražiti ne samo rasprave o utvrđivanju programa, već sve informacije koje se mogu pronaći o odlukama koje su donijete ili provedene, statističkim podacima, izjavama političkih stranaka, lobistima, NVO, itd.

2. lekcija

Politika – kako demokratska zajednica rješava svoje probleme

Model političkog ciklusa

Ova tablica sažima informacije koje su nastavniku potrebne za planiranje i izvođenje lekcije. Razvijanje kompetencije izravno upućuje na ODGLJP. Cilj učenja pokazuje što učenici znaju i razumiju. Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metodu, bitni su sastavni dijelovi procesa učenja. Kontrolni popis materijala je pomoć u pripremi nastavnog sata. Raspored nastavniku omogućuje okvirno planiranje vremena.	
Razvijanje kompetencije	Analiza: raditi na osnovu modela.
Cilj učenja	Politika služi rješavanju problema koji pogađaju zajednicu.
Zadaci za učenike	Učenici primjenjuju model političkog ciklusa na konkretne primjere po njihovu izboru.
Materijali i sredstva	Preklopnik (<i>flipchart</i>) i flomasteri. Novine. Radni materijali za učenike 6.1 i 6.2.
Metoda	Predavanje, grupni rad.
Raspored	1. Predavanje i pitanja koja slijede. 15 min.
	2. Sastavljanje grupa za istraživali zadatak. 10 min.
	3. Istraživački zadatak. 15 min.

1. Izlaganje i pitanja koja slijede

Nastavnik upoznaje učenike s modelom političkog ciklusa. Učenici imaju već potrebna saznanja o početnoj fazi ciklusa i utvrđivanja programa i spremni su za pitanje o tome što se događa kada je problem privukao pažnju javnosti.

Nastavnik ukratko govori o tome što se sve uklapa u taj kontekst (povezujući poduku s konstruktivističkim učenjem). Učenici će informacije primijeniti u ekstenzivnom istraživačkom zadatku koji slijedi. Nastavnik dijeli Radne materijale za učenike 6.1 i 6.2 prije početka predavanja. Oba materijala trebaju biti izložena na preklopniku (*flipchartu*) ili projektoru kako bi nastavnik tijekom predavanja na njih mogao upućivati **učenike**.

Apstraktni model je lakše razumjeti ako ga se poveže s konkretnim primjerom. To najbolje funkcionira ako nastavnik izabere problem o kojem su učenici raspravljali u prethodnoj lekciji. Druga mogućnost je da nastavnik izabere priču, makar i izmišljenu, i to unaprijed pripremi. Demonstracije radi, ovdje navodimo uvodno predavanje o problemu smanjenja broja automobilske nesreće (vidi 1. lekciju, tablicu učeničkih navoda).

Prije nego što krenu u pojedinosti, slušatelji trebaju dobiti potpunu opću sliku. Učenici pogledaju Radni materijal 6.1. Nastavnikovo objašnjenje uključuje sljedeće napomene:

- Ovaj dijagram je model procesa političkog odlučivanja. Prikazuje različite faze tog procesa. Proces počinje pri vrhu – *rasprava* o tome što se smatra „*problemom*“. To je rasprava o utvrđivanju programa koju smo vidjeli u prethodnoj lekciji. Jednom kada problem doprije u program, počinje rasprava o ispravnom rješenju.
- Ishod ove rasprave je *odluka* – na primjer zakon, ili neka konkretna radnja.

- Odluka se potom *provodi* – počinje djelovati. Proizvodi učinke. Na primjer, novi se zakon počinje primjenjivati, ili se gradi nova bolnica.
- Ljudi uskoro izgrađuju svoje *mišljenje*. Slažu li se s tom odlukom sada kada mogu vidjeti njen učinak? Na primjer, ispunjava li ona njihove interese?
- Prije ili kasnije dolazi do nekih *reakcija*. To mogu biti prijateljski ili kritički osvrti u medijima, izjave političara, ili prosvjedi.
- Reakcije mogu dovesti do *nove rasprave* o tome koje *probleme* bi trebalo uključiti u politički program. Možda neki ljudi smatraju da izvorni problem nikada nije ni bio riješen, a možda su se stvari i pogoršale. Ili su poduzete mjere proizvele neke popratne učinke koji su uzrokovali nove probleme. Politika se događa u ciklusima; neki problemi se stalno trebaju rješavati, a neka rješenja se trebaju poboljšati. Dakle, ciklus pokazuje da je politika vrlo praktičan posao koji se odvija prema obrascu pokušaj - pogreška.
- Međutim, moguće je i da proces bude *okončan* (konac neke konkretne politike). Možda je odluka bila dobra i problem je riješen – ili se problemu nije posvetila dovoljna pažnja osiguravanjem daljnjih političkih napora.

Učenici mogu postavljati pitanja o stvarima koje nisu sasvim razumjeli. Nastavnik mora odlučiti koja pitanja je najbolje riješiti odmah, a na koja je bolje odgovoriti nakon što se navede konkretan primjer.

U drugom koraku, nastavnik daje primjer koji prikazuje model. Ovdje ima dosta ponavljanja, što doprinosi jasnoći i razumijevanju. Kategorije su povezane s ključnim pitanjima i pojedinostima. Radni materijal za učenike 6.2 potkrepljuje predavanje.

Kao primjer se navodi jedan izmišljeni slučaj. Upućuje na primjer iz 1. lekcije – problem smanjivanja broja automobilskih nesreća (vidi Nastavni materijal 6.1, koji se temelji na Radnom materijalu 6.2).

Ako je potrebno, učenici postavljaju dodatna pitanja, a nastavnik ta pitanja može prenijeti cijelom razredu. Na taj način, nastavnik saznaje je li razred razumio poruku predavanja. Učenici će možda biti iznenađeni količinom argumenata i rasprave te „egoističnog“ načina na koji protagonisti promiču konkretne interese. Nastavnik naglašava da je zalaganje za tuđe interese bitno u demokraciji, i to tako da se nečija stajališta čuju kako bi se na taj način stvorila šansa njihovog uzimanja u obzir kod donošenja odluka. U nekim slučajevima se pronalazi kompromis.

2. Osnivanje grupa za istraživački zadatak

Raspravu ne treba nastaviti. Bit će vremena za to u zadnjoj lekciji. Nastavnik odlučuje zajedno s učenicima koja pitanja žele obrađivati. Materijal koji su prikupili ima funkciju smjernica – o kojim se pitanjima raspravlja? Koje su odluke donijete u nedavnoj prošlosti?

Učenici formiraju grupe od dva do četiri učenika. Njihova izlaganja trebaju biti spremna za četvrtu lekciju. Svoje rezultate iznose u Radnom materijalu za učenike 6.2 koji će se umnožiti i podijeliti razredu.

Učenicima su potrebni kriteriji za odabir problema:

- *Pristup informacijama*: u trenutačnim procesima odlučivanja, učenici će pronaći mnogo informacija u novinama i na internetu. S druge strane, budući da je ciklus nepotpun, moći će obraditi samo prve faze, npr. do odluke ili provedbe. Pragmatični pristup je, stoga, pogledati novine koje su izašle posljednjih nekoliko tjedana i izabrati ono što je ušlo u političke programe.
- *Osobni interes*: Učenici odabiru problem koji smatraju posebno hitnim. Mogu se pozvati na „zid šutnje“ iz prve lekcije. Međutim, trebaju shvatiti da se pristup informacijama može i otežati.

3. Istraživački zadatak

Ostatak 2. lekcije i cijelu 3. lekciju učenici istražuju. Samostalno planiraju svoj rad.

3. lekcija

Primjena modela političkog ciklusa

Istraživački zadatak

Ova tablica sažima informacije koje su nastavniku potrebne za planiranje i izvođenje lekcije. Razvijanje kompetencije izravno upućuje na ODGLJP. Cilj učenja pokazuje što učenici znaju i razumiju. Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metodu, bitni su sastavni dijelovi procesa učenja. Kontrolni popis materijala je pomoć u pripremi nastavnog sata. Raspored nastavniku omogućuje okvirno planiranje vremena.	
Razvijanje kompetencije	Metode: rad na projektu. Politička analiza i prosudba: opisivanje i ocjenjivanje procesa političkog odlučivanja. Sudjelovanje i djelovanje: odgovornost, ostvarivanje slobode .
Cilj učenja	Učenici razumiju model političkog ciklusa i mogu ga primijeniti na svaku informaciju o političkom odlučivanju.
Zadaci za učenike	Učenici primjenjuju model političkog ciklusa na konkretni problem.
Materijali i sredstva	Radni materijali 6.1 i 6.2. Tiskovine.
Metoda	Rad na projektu.
Raspored	1. Grupni rad. 35 min.
	2. Izvješćivanje. 5 min.

Ova lekcija je posvećena grupnom radu. Učenici rade samostalno i odgovaraju za svoj rad. Od njih se očekuje da prikupe sve potrebne informacije.

Nastavnik može odlučiti da podrži grupe tako što će im osigurati neke izvore informacija, npr. statistiku, školske udžbenike, preslike ustava ili pristup internetu.

Nastavnik promatra učenike dok rade; njihove prednosti i slabe strane tijekom rada bez nastavnikove potpore – kao što će to biti slučaj jednom kada završe školu, ukazuju na potrebu razvijanja vještina.

Nastavnik poziva učenike na sudjelovanje u kratkom plenarnom krugu izvješćivanja. Nastavnik i učenici planiraju izlaganja u sljedećoj lekciji; ako grupa nije dovršila zadatak, zadatak učenika je da nađu rješenje problemu.

Najprije grupa treba objasniti zbog čega smatraju da nisu „gotovi“. Imaju li dodatne informacije koje još nisu pročitali? Ili su nezadovoljni s premalo dostupnih informacija?

Najprihvatljivije rješenje je da grupa postane odgovorna za problem. To zvuči okrutno, no vrlo je slično situacijama u stvarnom životu. Mogućnosti za učenje koje se pružaju učenicima nadmašuju pogreške tijekom njihova izlaganja. Povratne informacije nakon četiri obrađene lekcije su neophodne i za to treba ostaviti dovoljno vremena. Alternativno rješenje bi bilo da se učenicima dâ dodatna lekcija. Ova je opcija bolja ako većina učenika nije dovršila zadatak.

4. lekcija

Kako možemo sudjelovati?

Politički ciklus je alat za političko sudjelovanje

Ova tablica sažima informacije koje su nastavniku potrebne za planiranje i izvođenje lekcije. Razvijanje kompetencije izravno upućuje na ODGLJP. Cilj učenja pokazuje što učenici znaju i razumiju. Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metodu, bitni su sastavni dijelovi procesa učenja. Kontrolni popis materijala je pomoć u pripremi nastavnog sata. Raspored nastavniku omogućuje okvirno planiranje vremena.	
Razvijanje kompetencije	Metode: iznositi i slušati izlaganja. Sudjelovanje: prepoznati mogućnosti za političko sudjelovanje.
Cilj učenja	Model služi kao alat za analizu dijela složene cjeline. Politika ima dvije dimenzije: rješavanje problema i borbu za moć. Model političkog ciklusa stavlja naglasak na prvu.
Zadaci za učenike	Učenici se međusobno obavještavaju o rezultatima. Učenici se osvrću na proces i rezultat njihova rada.
Materijali i sredstva	Radni materijal 6.2, s bilješkama učenika.
Metoda	Izlaganja na slobodnom prostoru u učionici, plenarna rasprava.
Raspored	1. Izlaganja učenika. 15 min.
	2. Rasprava i osvrt. 25 min.

Opis lekcije

1. Izlaganja učenika

Lekcija započinje s učeničkim doprinosom. Grupe učenika sjede u školskim klupama koje su smještene uz zid, ostavljajući tako otvoreni prostor u sredini učionice. Svaka grupa imenuje govornike koji se smjenjuju predstavljajući svoje grupe. Učenici tako mogu odlaziti do drugih grupa i čuti njihove rezultate.

Ovakav decentralizirani razmještaj omogućuje istovremenu aktivnost učenika. Nijedan učenik tako na koncu neće imati potpunu sliku. To bi zahtjevalo mnogo više vremena, a količina informacija bi bila prevelika da se upamti.

Nastavnik se pridružuje učenicima i sluša, ne postavlja pitanja i ne komentira.

2. Rasprava i osvrt

Učenici se okupljaju za plenarnu raspravu. Sjede u krugu ili polukrugu kako bi bili okrenuti jedni prema drugima.

Najprije se učenici i nastavnik trebaju dogovoriti o programu. Nastavnik predlaže da se usredotoče na model političkog ciklusa, a ne na probleme koje su proučavali, dok bi se učenici trebali dogovoriti prije nego što počne rad na lekciji, kao što je predloženo.

Nastavnik postavlja otvoreno pitanje i potom daje riječ učenicima:

„Što je dobro funkcioniralo kada ste model političkog ciklusa primijenili na konkretan primjer, a što nije funkcioniralo?”

Učenici odgovaraju u ulozi stručnjaka i osvrću se na svoje iskustvo u istraživačkom zadatku. Mogu izvještavati o tehničkim problemima, kao što je pribavljanje informacija, ili nedostatak vremena. Mogu se, na primjer, pozivati na analitičke teškoće, odlučujući o tome kojoj fazi pripada neki konkretan događaj: utvrđivanje programa, rasprava o odlukama ili reakcija na ishod neke odluke. Mogu iznositi i svoja razmišljanja o samom modelu, pitajući se da li on točno odražava stvarnost.

Nije potrebno komentirati i odgovarati na svaku temu koju učenici pokreću, no naravno da učenici i nastavnik to mogu činiti i u skladu s tim planirati svoje vrijeme.

Postoje najmanje tri ključne konstatacije koje se tiču modela političkog ciklusa, a zaslužuju da se o njima razmisli (vidi Nastavni materijal 6.2). Nastavnik ne treba nužno iznijeti sve; to je samo jedna opcija. Konstatacija može biti korisna kao odgovor na učeničke komentare. U protivnom, nastavnik odabire jednu ili više njih, kao kratak doprinos zaključivanju rasprave.

5. lekcija

Povratne informacije (neobavezno)

Ova tablica sažima informacije koje su nastavniku potrebne za planiranje i izvođenje lekcije. Razvijanje kompetencije izravno upućuje na ODGLJP. Cilj učenja pokazuje što učenici znaju i razumiju. Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metodu, bitni su sastavni dijelovi procesa učenja. Kontrolni popis materijala je pomoć u pripremi nastavnog sata. Raspored nastavniku omogućuje okvirno planiranje vremena.	
Razvijanje kompetencije	Osvrt na osobni proces učenja i razvijanje kompetencije. Davanje konstruktivnih povratnih informacija. Osvrt na zajedničku odgovornost učenika i nastavnika za uspjeh ODGLJP nastave.
Cilj učenja	Povratne informacije su važan alat za poboljšanje procesa poučavanja i učenja.
Zadaci za učenike	Učenici se osvrću na svoj rad (proces i rezultat učenja).
Materijali i sredstva	Radni materijal za učenike 6.3 (povratne informacije učenika). Preklopnik (<i>flipchart</i>) s flomasterima različitih boja. Jedan papir s preklopnika (<i>flipchart</i> list) s velikim prikazom Radnog mat. 6.3.
Metoda	Individualni rad, plenarno izlaganje i rasprava.
Raspored	1. Individualne povratne informacije. 7 min.
	2. Plenarno izlaganje i rezultat dobivanja povratnih informacija. 13 min.
	3. Slijedi rasprava. 20 min.

Informacije za nastavnika

Ova nastavna cjelina je izabrana kao jedan od dva primjera u ovom priručniku¹⁷ koji pokazuju kako koristimo dio nastavnog sata u kojem učenici iznose povratne informacije u svrhu ocjenjivanja jedinice. Taj dio s povratnim informacijama je neobavezan, ali ga istovremeno i jako preporučamo.

Učenici daju povratne informacije o svom radu u projektu – naglasak sada stavljaju na proces poučavanja i učenja. Što je bilo teško, a što je dobro funkcioniralo? Koje vještine posjeduju, a koje bi željeli nastaviti razvijati?

Iznošenje povratnih informacija je koristan alat za procjenjivanje učinka ODGLJP nastave međusobnim uspoređivanjem stajališta učenika i nastavnika. Iznošenje povratnih informacija traži vrijeme, no uloženo vrijeme donosi pozitivne rezultate jer se radna atmosfera i učinkovitost planiranja nastave poboljšavaju. Dio sata u kojem se iznose povratne informacije sastoji se od dobivanja informacija (koraci 1 i 2 i rasprave koja slijedi (3. korak).

¹⁷ Vidi Radni materijal za učenike 5.6 (za 4. i 5. jedinicu).

Opis lekcije

Postupak koji slijedi preporuča se za rad s učenicima koji nisu navikli na davanje povratnih informacija. Alternativni postupak za razrede i nastavnike koji imaju odgovarajuće iskustvo s davanjem povratnih informacija nalazi se niže u tekstu.

1. Pojedinačno davanje povratnih informacija

Papir s preklopnika (*flipcharta*) nalazi se na zidu ili ploči kako bi ga svi učenici dobro vidjeli. Nastavnik objašnjava svrhu lekcije: učenici se neće baviti novom temom, već će se malo „povući“, da tako kažemo, i pogledati rezultate te kako je tekao sam proces učenja. Trebaju iskreno i pošteno odgovoriti na pitanja koja se nalaze u radnom materijalu koji će primiti. Ne trebaju napisati svoje ime.

U raspravi koja slijedi, učenici i nastavnik analiziraju povratne informacije da bi vidjeli na koji način mogu zajedno poboljšati rezultat učenja u sklopu ODGLJP nastave – nastojeći zadržati ono što je dobro funkcioniralo, a promijeniti ono što baš nije bilo uspješno.

Svaki učenik dobiva jedan primjerak Radnog materijala za učenike 6.3. Nastavnik ih upozorava da ne smiju jedan drugom gledati u materijale jer to nije test s nizom očekivanih odgovora.

Prvi dio radnog materijala sastoji se od osam konstatacija o različitim vidovima poučavanja i učenja – alat političkog ciklusa, metode poučavanja i učenja, suradnja i interakcija s drugim učenicima i s nastavnikom. Na pitanja se odgovara stavljanjem točke na pikado ploču – točka u središtu (br. 5) znači „u potpunosti se slažem“, a točka na vanjskom krugu (br.1) znači „ni u kom slučaju se ne slažem“.

U drugom dijelu učenici mogu unijeti osobne „svjetle točke“ i „potpune neuspjehe“ – dakle ono što je u ovoj jedinici bilo najzanimljivije i najvažnije naučiti i što će zbog toga i zapamtiti. Reći će i što je bilo izrazito nezanimljivo, beskorisno ili dosadno pa će zbog toga to brzo i zaboraviti.

2. Plenarno iznošenje rezultata povratnih informacija

Učenici rade u tišini. Tim od dva učenika sakuplja radne listiće i stavlja ih na preklopnik (*flipchart*). Jedan učenik glasno čita rezultate s pikado ploče na svakom radnom listiću, a drugi ih upisuje na veliku ploču koja je nacrtana na preklopniku (*flipchartu*). Učenik može izračunati točan ukupni rezultat zbrajajući rezultate svih sektora i podijelivši ih s brojem učenika koji su sudjelovali u zadatku.

Osobne povratne informacije (2. dio) se također glasno čitaju i unose na dva velika papira s preklopnika s lijeve i desne strane pikado ploče, od kojih se na svakom nalazi naslov koji upućuje na pitanje radi dobivanja povratne informacije – npr, što mi je bilo izrazito zanimljivo/nezanimljivo.

Alternativni postupak

Postupak zahtijeva dosta vremena no olakšat će rad onim učenicima kojima je to prvi susret sa zadatkom davanja povratnih informacija. Izravni metoda se može primijeniti ako:

- učenici imaju dovoljno iskustva s pružanjem povratnih informacija;
- (važnije) mogu vjerovati nastavniku da neće sankcionirati otvorenu kritiku, npr. davanjem loših ocjena ili verbalnim obračunavanjem s učenikom;
- (još važnije) učenici vjeruju jedan drugome i poštuju svačije različito mišljenje te konkretno iskustvo stjecanja znanja.

1. korak: učenici jedan po jedan dolaze pred preklopnik (*flipchart*) i izravno unose bodove. Ne ispunjavaju Radni materijal za učenike 6.3. Umjesto toga, učenici dobivaju crvene i zelene trake papira (dobar je i bijeli papir koji je pravilno označen) i unose svoje osobne povratne izjave. Iste se potom prikupljaju i timovi učenika ih predstavljaju ostalim učenicima. Najbolje je, ako učenici sami izlaze i glasno čitaju svoje izjave te ih, ako žele, komentiraju.

Ove trake se lijepe na preklopnik (*flipchart*) i grupiraju se u grozdove ako je riječ o istoj stvari. Podnaslovi i ključne riječi doprinose organizaciji dobivenih povratnih informacija.

Osnovno pravilo tijekom primanja povratnih informacija: nema komentara, nema rasprave

Koji god pristup prihvatili, vrijedi osnovno pravilo: izjave se ne komentiraju tijekom *input* faze. To bi poremetilo raspored jer bi mogla prerano započeti rasprava pa bi se na taj način zanemarilo načelo jednakih mogućnosti za sve učenike. Nastavnik nadzire fazu *inputa* i intervenira ako učenici komentiraju, smiju se, ili se rugaju izjavama drugih učenika.

3. Rasprava koja slijedi

Dio koji se sastoji od davanja povratnih informacija stvara vlastiti program pa nisu potrebni savjeti o tome kako organizirati sadržaj. Evo nekoliko prijedloga za početak i pomoć učenicima prilikom čitanja povratnih poruka.

Pikado ploča:

- Koja pitanja čine osnovni grozd s izjavama slaganja ili neslaganja? Zašto?
- Koja pitanja ukazuju na raspon od jednog do drugog ekstrema? Zašto?

Osobne povratne poruke:

- Postoje li grozdovi – izjave koje se ponavljaju?

Rasprava koja potom slijedi može odgovoriti na sljedeće:

- Koje su prednosti naše ODGLJP nastave? Trebamo li nastaviti kako smo započeli?
- Koji su nedostaci naše ODGLJP nastave? Što moramo promijeniti ili poboljšati? Kako? (*Sljedeća pitanja se mogu uključiti kao dodatak jsi Radnom materijalu 6.3*).
- Kakva je moja osobna odgovornost? Što osobno mogu učiniti kao doprinos uspjehu?
- Što bih ja osobno volio/voljela u nastavku naučiti? Kakvi zadaci me zanimaju, ili mi najviše pomažu?

Učenici i nastavnik odlučuju – možda čak i zajedno – koje rezultate iz dijela koji se odnosi na povratne informacije mogu iskoristiti u budućem planiranju nastavnih sati. Jedna od najvažnijih stvari koju učenici – a možda i nastavnik – trebaju razumjeti je da nastavnik i učenici, da bi bili uspješni, ovise jedni o drugima kao stručnjacima, odnosno onima koji žele naučiti.

Nastavni materijali 6.1

Ilustracija modela političkog ciklusa – kako možemo smanjiti broj automobilskih nesreća?

Pojmovi i osnovna pitanja	Bilješke
0. Tema U čemu je problem?	Kako možemo smanjiti broj automobilskih nesreća?
1. Problem Tko utvrđuje program? U čemu je problem? Slažu li se svi protagonisti oko definiranja problema?	Ministar unutarnjih poslova: više nesreća. Mladi vozači – bez iskustva, nepažljivi. Muškarci različite dobi – previše alkohola. Auto-moto klub: više automobila na cestama; cestarine se ne koriste za poboljšanje cestovne mreže. Stručnjaci za zaštitu okoliša: CO ₂ -emisije su u porastu, zalihe nafte se smanjuju i postaju sve skuplje – poduprijeti alternative automobilskom prijevozu.
2. Rasprava Tko je uključen? Koji su interesi i vrijednosti protagonista?	Svi se slažu da se broj automobilskih nesreća mora smanjiti. Međutim, u raspravi se suprotstavljaju različiti interesi i ciljevi: Ministar želi izvršiti pritisak na bezobzirne vozače. Vozači žele bolje uvjete vožnje. Stručnjaci za zaštitu okoliša su zabrinuti zbog globalnog zatopljenja.
3. Odluka Kakav je ishod?? Je li nekim interesima dana prednost – ili je to kompromisna odluka?	Vlada je odlučila donijeti dva zakonska prijedloga: Veće kazne za prebrzu vožnju, niže vrijednosti alko-testa; više kontrole u prometu. Autoceste s četiri trake trebaju za pet godina postati standard.
4. Provedba Kako se odluka provodi? Tko je uključen i odgovoran? Ima li problema ili sukoba?	Više prometnih kontrola, posebice navečer i vikendom. Utvrđen je plan proširenja i poboljšanja autocesta, prve takve ceste su u izgradnji.
5. Mišljenja Koji pojedinci, protagonisti, grupe itd. podržavaju ili kritiziraju rezultat? Koje su njihove vrijednosti, ideologije i interesi?	Vozači pozdravljaju plan izgradnje, pitanje povećanja kontrole (više kazni-više sredstava?) Stručnjaci za zaštitu okoliša su duboko razočarani. Prosvjedi u glavnome gradu. Rasprava: osnovati novu zelenu stranku?
6. Reakcije Kako reagiraju? (pojedinačno, skupno) Koja su njihova sredstva ostvarivanja moći i pritiska?	Stručnjaci za okoliš organiziraju prosvjede u glavnome gradu. Rasprava: osnovati novu zelenu stranku? Vozači kamiona se žale zbog kašnjenja na autocestama. Ministar objavljuje 15% pada broja nesreća u 12 mjeseci – tvrdi da uspjeh potvrđuje ispravnost njegove politike.

7. Novi problem <i>ili kraj konkretne politike</i> Da li nova rasprava počinje utvrđivanjem političkog programa? Je li to isti program ili novi o kojem se još raspravlja? <i>ili je li odluka dovela do rješenja koje zaustavlja proces?</i>	Ministar: nije potrebno poduzimati nove korake. Pratite razvoj, raspravite situaciju u proteklih 12 mjeseci. Stručnjaci za zaštitu okoliša: alarmantno povećanje CO₂ emisija. Pritužbe proizvođača piva: pad prodaje za 10%. Ugrožena radna mjesta. Proizvodna grana traži ubranu izgradnju cesta. ...
---	---

Nastavni materijal 6.2

Ključne izjave o modelu političkog ciklusa

1. Politika ima dvije dimenzije: rješavanje problema i borbu za ostvarivanje moći. Politički ciklus kao model stavlja naglasak na prvu dimenziju – rješavanje problema. Druga dimenzija je također uključena, na način da utvrđivanje programa ovisi o pritisku protagonista. Međutim, glavni zadatak modela je opisati praktičnu stranu politike – prema riječima Maxa Webera, “snažno i polagano bušenje tvrdih dasaka sa strašću i mjerom istovremeno.” To znači da naponi propagande u natjecanju za potporu glasača – uključujući osobnu kritiku političkih protivnika, populizam i skandaliziranje – mogu narušiti sliku, ali ih model filtrira.
2. Ovaj model nudi zanimljivo stajalište o pojmu zajedničkog dobra. U demokraciji, nijedan protagonist ne zna što je dobro za sve – to je velika razlika između demokracije i diktature. Suprotno tome, moramo zajednički saznati, pregovarati i nadmetati se, raspravljati i na koncu postići kompromis. Ako smo u krivu, ili je rješenje nepravedno, ubrzo ćemo saznati i morati iznova pokušati. Otvoreno društvo zahtijeva pragmatični i konstruktivistički pristup odgovoru na pitanje o zajedničkom dobru.
3. Planovi, poput političkog ciklusa, su modeli. Oni jasno pokazuju neke vidove stvarnosti, no to je moguće samo izostavljanjem ostalih. Model političkog ciklusa može poslužiti kao plan odgovora na pitanje u kojoj fazi građani mogu intervenirati i postići da nas se čuje. Mi nismo članovi parlamenta ili vlade, nećemo sudjelovati u raspravi o tome koju odluku treba donijeti – to je strana *outputa* političkog sustava. Međutim, postale faze prikazuju stranu *inputa* na kojoj možemo biti aktivni. Možemo komentirati neku odluku, podržati je, ili se pobuniti protiv nje, no u svakom slučaju možemo sudjelovati u raspravama o utvrđivanju političkog programa. Politički programi ne postoje slučajno, njih je, kao takve, potrebno definirati i podržati (vidi temu 4. lekcije).